

Reflexions pedagògiques a propòsit d'una pandèmia.

Presentació

Alex Egea Andrés*

Recepció original: 27 de juliol de 2022

Acceptació: 5 de setembre de 2022

Publicació: 15 de desembre de 2022

Fa dos anys que el virus SARS-CoV-2 i la malaltia associada, la COVID-19, van fer estralls i danys per tot el món, amb una gran quantitat de defuncions i persones infectades. Provocaren un estat d'alerta i crisi que va afectar totes les esferes del nostre món, amb conseqüències en la salut pública i també econòmiques o educatives, tot demostrant que el món no estava preparat per tot el que venia a sobre. La rapidesa amb què el virus es va estendre va mostrar la debilitat de qualsevol país independentment de la robustesa de la seva economia, del seu sistema sanitari i de la vida social. Davant un virus altament contagiós que es propagava a través d'objectes contaminats (com ara, els botons de l'ascensor, les aixetes o els utensilis de menjar) o els aerosols del virus en espais tancats (els transports públics, les empreses o les institucions educatives), tant les entitats supranacionals (Organització Mundial de la Salut, Nacions Unides o Unió Europea) com els governs nacionals activaren múltiples mesures per evitar la seva propagació, com l'aïllament de les persones simptomàtiques, les mesures de distanciament social, l'ús de mascaretes o el tancament de les institucions educatives, entre d'altres (OMS, 2020).

Tot i aquestes mesures, els casos de COVID-19 s'incrementaven exponencialment al llarg del planeta i provocaven múltiples problemàtiques tant en l'àmbit dels negocis, de la importació i exportació de mercaderies, de l'agricultura, de l'abastiment de productes de necessitat bàsica o com en el de l'educació. Van ser uns temps durs i complicats per a la majoria de la societat atès que els sectors sanitaris, econòmics, socials, culturals i educatius quedaven bloquejats i desbordats. En el cas del sector educatiu, el senyal més significatiu d'aquest bloqueig fou la decisió del tancament de les institucions educatives. La pandèmia va provocar una interrupció sense precedents a cent vuitanta sistemes educatius del planeta, afectant més de 1.500 milions d'alumnes i famílies (UNESCO, 2020; OCDE, 2020). Per a la majoria d'infants i joves, el tancament de les institucions educatives va significar una pèrdua important d'oportunitats per al seu aprenentatge i, consegüentment, aquest impacte en el procés d'aprenentatge de tanta població comportava un augment considerable de les problemàtiques educatives. Més enllà del nombre de dies que les institucions educatives van estar tancades, la qüestió important fou entendre també que això agreujava encara més els nivells de desigualtat educativa existent en molts sistemes educatius, la disminució del vincle amb el procés educatiu en

(*) Alex Egea Andrés es professor del Departament de Teoria i Història de l'Educació de la Universitat de Barcelona (UB). Membre del GREPPS (Grup de Recerca en Pensament Pedagògic i Social). La seva docència i investigació es centra principalment en les àrees del pensament pedagògic, la prospectiva pedagògica i l'educació per a l'equitat i el desenvolupament sostenible. ORCID: 0000-0001-8869-5342. Adreça electrònica: alexegea@ub.edu

l'alumnat en situació de risc, el volum de problemàtiques de salut mental i física, i l'augment de conductes de risc, entre d'altres (Banc Mundial, 2020).

En conseqüència, els països d'arreu del món van haver de donar resposta a un ventall amplíssim de reptes tant educatius com extra-educatius. Tot això va significar l'augment de l'activació excepcional d'estudis, recerques, polítiques, estratègies, pràctiques i intencions per comprendre la situació i pal·liar els efectes de la pandèmia encara que fos sense gaire èxit (Brown, 2020). A grans trets, la panoràmica de reptes basculaven entre qüestions com la modalitat d'aprenentatge, la transició digital de les institucions educatives, el suport de l'aprenentatge a distància, l'ús d'estratègies didàctiques en línia, l'impacte psicològic i educatiu de la COVID-19, la creació de cultures col·laboratives entre docents, plans de reobertura, protocols de salut, entre d'altres. Totes elles van ser generalitzades i compartides per a la majoria dels països amb la finalitat de pal·liar la mostra de fragilitat i inconsistència dels sistemes educatius davant una situació pandèmica (Novoa i Alvim, 2020). Sens dubte, la decisió del tancament de les institucions educatives combinat amb la improvisació en la seva transició digital per mantenir un ensenyament *on line* fou una evidència i emfatització clara de les carencies estructurals i tècniques dels sistemes educatius i les seves institucions vinculades.

Per això, el sentit d'aquest monogràfic és oferir un espai plantejat de manera polièdrica amb la intenció de presentar un conjunt d'aportacions de diferent caire sobre els impactes i reptes de la COVID-19 realitzades per diferents professionals de l'àmbit educatiu. Les aportacions presentades en aquest monogràfic plantegen que la qüestió de la pandèmia no està exempta de múltiples mirades i que, segons siguin aquestes mirades, la pandèmia es pot abordar com a problema, com a desafiament, com a oportunitat o com totes tres a la vegada. En aquest sentit, des del pensament i la pràctica educativa, resulta interessant conèixer les diferents reflexions i respostes que s'han desenvolupat en diversos àmbits i contextos educatius. Aquest monogràfic és una oportunitat per aturar-se, repensar i reformular la realitat en què vivim, una realitat que viu i conviu amb tensions que s'aborden en els diferents articles que el configuren com l'equilibri entre control, llibertat i drets fonamentals, el model socioeconòmic i el rol de la dona dins d'aquest, la situació del professional amb la seva nova funció virtual, les noves exigències que provoca als destinataris de l'educació, o la importància de la perspectiva comunitària com a estratègia per a la cura d'un mateix i dels altres.

En aquest sentit, la resposta de les persones implicades en l'autoria dels diferents articles del monogràfic ha sigut excepcional des d'un inici per la seva implicació i compromís a l'hora d'ajustar-se als requisits que es demanaven. El monogràfic consta d'onze articles que engloben aproximacions teòriques i de recerca en àmbits diferents com la universitat, la formació professional, la formació d'adults, els professionals de l'educació, els infants i joves amb discapacitat intel·lectual o les persones adultes.

El monogràfic s'obre amb l'article de Ferran Sánchez Margalef, sobre «Lliçons pedagògiques arran d'una pandèmia (in)esperada», analitzant i discutint les conseqüències de la pandèmia en tres esferes diferents però entrelaçades com són la política, l'ètica i la pedagògica. A continuació, segueix l'aportació de Miquel Juny Canals, «La pérdida del rostro en la educación en tiempos de pandemia: aproximación filosófica a una nueva realidad educativa», en què s'analitzen els efectes antropològics de les alteracions en la relació professor-alumne arran del nou escenari híbrid entre el model educatiu *online* i el presencial amb mascareta que la pandèmia va provocar. De manera comple-

mentària, Raúl Navarro Zárate, amb «¿La desaparición del aula? Reflexiones pedagógicas a propósito del COVID-19», aborda la qüestió de l'esvaïment de l'aula i, en el fons, planteja i posa en qüestió tot l'argumentari de les modalitats formatives a distància. Per a Navarro, la pandèmia no suposa la desaparició de l'aula sinó una translació de «l'aula a casa» i aquest fet comporta la necessitat de repensar i reinventar la relació educativa des de la virtualitat.

Les dones no han sigut una excepció en les conseqüències derivades del tancament de les institucions educatives. La pandèmia ha augmentat la bretxa de gènere i ha profunditzat en la crisi global de les cures (ONU, 2020). La contribució de Judith Muñoz-Saavedra i Lorena Garrido, sobre «El cierre de los centros educativos durante la pandemia. Un análisis sobre la brecha de género, la interseccionalidad y el derecho a los cuidados», es centra en buscar una reflexió sobre el deure de curar i ser curat tot posant èmfasi en la funció de l'Estat i l'escola en la construcció d'un sistema de coresponsabilitat de les cures com una qüestió de justícia social i gènere.

El monogràfic continua amb el treball dut a terme per Laura Fontán de Bedout, que es titula «Autonomía y aprendizaje autónomo en los tiempos del coronavirus: entre la conmoción pandémica y la esperanza postpandémica». Aquest article revisa la importància de l'autonomia en el camp educatiu i com en la pandèmia aquesta importància ha anat en augment arran del canvi en les formes escolars que ha provocat. Aquest text mostra la necessitat de reflexionar sobre la concreció educativa de l'autonomia, les possibles relacions amb l'aprenentatge autònom i les dificultats d'entomar-les davant l'absència de la presencialitat en les institucions educatives.

Si Fontán es preocupa per les repercussions de la pandèmia en l'alumnat, Èlia López-Cassa i Núria Pérez-Escoda focalitzen els seus esforços en l'estat emocional del professorat durant la pandèmia. En la seva investigació, «La influència de les emocions en l'educació davant la COVID-19: El cas de Catalunya des de la percepció del professorat», les autores presenten una recerca realitzada durant la pandèmia amb docents no universitaris de tota Catalunya per conèixer les emocions viscudes, les estratègies emocionals aplicades en el context educatiu i les necessitats experimentades per al conjunt de la comunitat educativa davant de la situació de la pandèmia.

Una altra recerca ben significativa és la que es refereix a «La veu dels professionals dels serveis educatius i de suport a la inclusió. Transformacions a partir del 2020» que han dut a terme Isabel Sánchez-Guerrero i Fina Ferrer. Des d'una aproximació qualitativa, presenten les vivències i valoracions dels professionals dels serveis educatius (CEEPSIR, CREDA, CREDV, CRETIC, CRP, ELIC i UTAC) d'arreu de Catalunya sobre l'impacte de la COVID-19 en els seus serveis i el món educatiu.

En una línia similar, el treball de Rafael Argemí, Angelina Sánchez-Martí, Jorge Luís Méndez-Ulrich i Ana Belén Cano-Hila sobre «Discapacitat intel·lectual i quarantena: els efectes del confinament en el benestar subjectiu d'infants i joves» resulta d'allò més apropiat. Des de la perspectiva de famílies i representants legals, s'esbrinen els efectes del confinament en el benestar subjectiu d'infants i joves amb diferents graus de discapacitat intel·lectual durant la pandèmia.

Es pot afegir que un altre conjunt de la societat afectat per la crisi sanitària de la COVID-19 també va ser l'educació d'adults. Sobre aquesta temàtica s'inclou l'aportació d'Isabel Sánchez-Guerrero, Pilar Figuera i Amèlia Tey relativa a «L'educació d'adults i

l'aprenentatge al llarg de la vida: tendències i necessitats en temps de COVID-19». A partir d'una revisió de la literatura acadèmica, les autores d'aquest text mostren els impactes de la pandèmia en l'educació d'adults, les seves condicions per a l'aprenentatge i les necessitats emergents del professorat i alumnat en aquest camp de l'educació.

En la línia de l'anterior contribució, l'aportació al monogràfic de Jordi Brasó i Meritxell Arderiu reflexiona al voltant de la transició cap a una educació digital a l'educació postobligatòria i, concretament, a la formació professional. En l'article «La COVID-19, una possibilitat per millorar la (e-)educació. El cas de l'educació post-obligatòria i la formació professional» subratllen que aquest model educatiu digital (e-educació) ha quedat plenament implementat i que genera una dissolució del model educatiu basat en la interacció i el contacte físic i visual directe entre alumnat i professorat tant arrelat a aquesta etapa educativa.

Per últim, com a tancament d'aquest monogràfic, s'inclou un treball centrat en l'acció comunitària com a estratègia per a la millora educativa en temps de crisi pandèmica realitzat per Antonio Alcántara, Conxita Roca i Alicia Cuello. En aquesta contribució, titulada «L'acció comunitària com a estratègia de millora educativa i construcció de ciutadania en època de pandèmia», s'exposen alguns trets conceptuals i metodològics de l'acció comunitària i s'argumenta com a estratègia de millora educativa a través de dos projectes implementats en el territori. Davant de les desigualtats socials i educatives que agreuja la pandèmia, presenten l'autoorganització d'una mateixa comunitat com a resposta col·lectiva de les seves necessitats. Per això, aquest treball selecciona dues mostres d'aquest tipus d'iniciatives com a exemples d'espais de construcció de ciutadania.

En definitiva, aquest monogràfic recull una àmplia mostra de reflexions, estudis i experiències tant en la seva mirada com en el seu abordatge que pretén contribuir en la reflexió i repercussió dels efectes que la pandèmia ha provocat en l'educació. El retrat que aquí s'ha volgut mostrar és que tant les institucions com els professionals vinculats a l'àmbit educatiu van treballar ràpidament i es van esforçar en extrem per mirar de donar resposta a totes les necessitats i reptes que va provocar la pandèmia del virus SARS-CoV-2 en tots els nivells i àmbits educatius. No sempre amb l'encert i la visió necessària, però veritablement, el panorama era molt incert i va evidenciar moltes qüestions com la dificultat a la transició digital de moltes institucions educatives, la pressió del professorat de diferents etapes educatives per anar més enllà de la seva rutina laboral en l'àmbit didàctic i metodològic, l'impacte psicològic de la pandèmia en les persones que treballen en les institucions educatives, l'impacte social i econòmic provocant desigualtats en determinats grups com les dones, l'emergència de tenir els suports necessaris per als infants i joves amb discapacitat o, finalment, la importància del teixit de les comunitats per executar una funció social de gran importància per a la infància i joventut amb més dificultats per prosperar socialment i econòmicament. Totes elles són qüestions que s'han de tractar i pensar amb cura com s'ha mirat de dur a terme en aquest monogràfic.

Referències

- Banc Mundial (2020) *COVID-19: Impacto en la educación y respuestas de política pública*. Washington DC: Banc Mundial.
- Brown, P. (2020) «Studying COVID-19 in light of critical approaches to risk and uncertainty». *Health, Risk and Society*, 22(1), p. 1-14. <https://doi.org/10.1080/13698575.2020.1745508>
- Novoa, A. i Alvim, Y. (2020) «Nothing is new, but everything has changed: A viewpoint on the future school». *Prospects*, núm. 49, p. 35-41. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09487-w>
- OCDE (2020) *Education at a Glance 2020: OECD Indicators*. París: OCDE <https://doi.org/10.1787/69096873-en>
- ONU (2020) *From insights to action: Gender equality in the wake of COVID-19*. UN Women: United States. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/Gender-equality-in-the-wake-of-COVID-19-en.pdf> [Consultat el 22 de juliol de 2022].
- Organització Mundial de la Salut (2020) *Medidas de protección básicas contra el nuevo coronavirus*. Ginebra: Organització Mundial de la Salut. <https://www.who.int/es/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/advice-for-public> [Consultat el 17 de juliol de 2022].
- UNESCO, UNICEF i Banc Mundial (2020) *What have we learnt? Overview of findings from a survey of ministries of education on national responses to COVID-19*. París, Nova York, Washington DC: UNESCO, UNICEF, Banc Mundial.